

«Οι απεικονίσεις της Γεννήσεως στα καθολικά των Ι. Μονών της Χώρας Πάτμου»

Από τους μαθητές της Α' & Β' Λυκείου
Υπεύθυνος καθηγητής: Χρήστος Γιώβος

α) Το θεολογικό πλαίσιο και η ερμηνεία της εικόνας της Γέννησης του Χριστού

Από τις μαθήτριες της Α' Λυκείου

Στους πρώτους αιώνες μετά την Εικονομαχία διαμορφώθηκε ο τύπος της εικόνας της Γέννησης του Χριστού, όπως μας διασώζεται σήμερα. Στον Ελλαδικό χώρο έχουν διασωθεί σε μορφή ψηφιδωτού, δύο παραστάσεις της Γεννήσεως, στην αυθεντική τους μορφή, που χρονολογούνται τον 11^ο αιώνα. Η Γέννηση του Χριστού ζωγραφίζεται με βάση τη βυζαντινή τεχνοτροπία ως μία πνευματικότητα, η οποία ιστορείται μέσα στο Ευαγγέλιο. Για τον λόγο αυτό παριστάνεται ως μυστήριο. Παράλληλα, η βυζαντινή απεικόνιση έχει έντονο δογματικό χαρακτήρα, καθώς στηρίζεται στη θεολογία της Ενανθρωπήσεως. Ο Χριστός προσέλαβε την ανθρώπινη φύση, έγινε Άνθρωπος, για να οδηγήσει στη θέωση και τον ίδιο τον άνθρωπο.

Μονή Δαφνίου, ψηφιδωτό, 11ος αιώνας

Σύμφωνα με τον τύπο της παραπάνω απεικόνισης, στις κεντρικές σκηνές, υπάρχει το σκοτεινό σπήλαιο, το οποίο συμβολίζει τον προχριστιανικό κόσμο. Μέσα σε αυτό, υπάρχει η φάτνη με τον Χριστό νήπιο και σπαργανωμένο, ο οποίος ακτινοβολεί τη θεϊκή του φύση, καθώς εκεί καταλήγει το αστέρι

του ουρανού. Δίπλα, η Παναγία κάθεται άλλοτε ξαπλωμένη άλλοτε γονατιστή. Ο γονατιστός τύπος εμφανίζεται για πρώτη φορά σε έργα της κρητικής σχολής του 15ου αιώνα. Επίσης, η Παναγία εικονίζεται, κεντρικά, σε μεγάλη διάσταση, για να τονιστεί ο ρόλος της στην Ενανθρώπιση. Πίσω από τη φάτνη υπάρχουν τα κεφάλια από δύο ζώα. Εικονίζονται ένα βόδι και ένα γαϊδούρι, τα οποία ζεσταίνουν με τα χνώτα τους το θείο Βρέφος και συμβολίζουν τον Ιουδαϊκό και τον Εθνικό κόσμο.

Μονή Σταυρονικήτα, ξύλο, κρητική σχολή, 16ος αιώνας, Θεοφάνης ο Κρής

Στις δευτερεύουσες σκηνές, κάτω δεξιά, υπάρχει η σκηνή του λουτρού, το οποίο έκανε η μαία Σαλώμη στο νεογέννητο. Η σκηνή αυτή, η οποία απορρέει από το απόκρυφο Ευαγγέλιο του Ιακώβου, εκφράζει την ιστορικότητα του Χριστού. Στην άλλη άκρη, κάτω, ο Ιωσήφ συλλογισμένος συνομιλεί με τον πειρασμό, καθώς ακόμη έχει αμφιβολίες για τη συζυγική πίστη της Μαρίας. Δεξιά και αριστερά, πάνω, στρατιές Αγγέλων προσκυνούν και δοξολογούν τον Χριστό ή μεταφέρουν το χαρμόσυνο νέο στους βοσκούς. Στο κέντρο, αριστερά, ζωγραφίζεται η προσκύνηση των Μάγων. Δεξιά, η προσκύνηση των Ποιμένων. Ένας από αυτούς παίζει φλογέρα και συμμετέχει

με τη μουσική του στην υμνολογία των αγγέλων. Όλα αυτά τα στοιχεία παριστάνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να φανερώνουν την ενανθρώπιση του Λόγου, χωρίς να καταργούν τα ιστορικά στοιχεία και χωρίς να ειδολωποιούν την ανθρώπινη φύση.

β) Οι εικόνες της Γέννησης στις Ιερές Μονές της Χώρας Πάτμου

Από τους μαθητές της Β' Λυκείου

ι) Ιερά Μονή Αγίου Ιωάννη Θεολόγου

Στο καθολικό της Ιεράς Μονής Ιωάννη Θεολόγου υπάρχουν αρκετές τοιχογραφικές σκηνές και φορητή εικόνα με θέματα από την απεικόνιση της Γέννησης του Χριστού. Στη δυτική πλευρά του έσω νάρθηκα του καθολικού, συναντούμε εικονογραφικό κύκλο από την Γέννηση (ο Ασπασμός Παναγίας και Ελισσάβετ, ο Φόνος του Ζαχαρία, η Προσκύνηση και η Φυγή των Μάγων, το δεύτερο όνειρο του Ιωσήφ, η Φυγή στην Αίγυπτο και η Βρεφοκτονία)¹.

Καθολικό Ι. Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου, σκηνές από τον εικονογραφικό κύκλο της Γεννήσεως, 17^{ος} αιώνας

Οι τοιχογραφίες αυτές χρονολογούνται περίπου στο 1600. Οι σκηνές της Γέννησης είναι χαρούμενες και ήρεμες. Στο κέντρο υπάρχει ο Ιωσήφ που βλέπει ως όνειρο τη φυγή στην Αίγυπτο. Ακριβώς επάνω από το κεφάλι του, υπάρχει επιγραφή

¹ Ηλίας Κόλλιας. «Τοιχογραφίες». Στο *Οι Θησαυροί της Μονής Πάτμου*. Αθήνα : Εκδοτική Αθηνών. 1988. Σελ. 58.

με τα λεγόμενα του αγγέλου. Στη δεξιά πλευρά, κάτω, αναπαρίσταται η Προσκύνηση των Μάγων, ενώ πάνω δεξιά απεικονίζεται η Φυγή στην Αίγυπτο. Τέλος, στην αριστερή πλευρά, συναντάμε τη Φυγή των Μάγων. Πιθανολογείται ότι οι παραπάνω απεικονίσεις ανήκουν σε καλλιτέχνες της κρητικής σχολής της σειράς του Αγγέλου².

Καθολικό Ι. Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου, η Βρεφοκτονία, 14^{ος} - 15^{ος} αιώνας

Ξεχωριστή και ιδιαίτερη σύνθεση στην αντίθετη πλευρά του δυτικού τοίχου αποτελεί η σκηνή της Βρεφοκτονίας. Στην παράσταση αυτή υπάρχει έντονη ταραχή και ένταση. Στρατιώτες φονεύουν με ξίφη τα νήπια και οι μανάδες τους είτε προσπαθούν να τα σώσουν είτε θρηνούν για τα μωρά τους. Η Βρεφοκτονία περιέχει συνθέσεις από παλαιότερες εποχές, 14^{ος} με 15^{ος} αιώνας. Η όλη σύνθεση παραπέμπει σε γοτθική τεχνοτροπία³.

Καθολικό Ι. Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου, τέμπλο, φορητή εικόνα από το Δωδεκάορτο, αρχές 19^{ου} αιώνα

² ό.π. σελ. 59.

³ ό.π. σελ. 58.

Στο τέμπλο του καθολικού της Μονής και συγκεκριμένα στην οριζόντια παράταξη των εικόνων του Δωδεκάορτου, υπάρχει η απεικόνιση της γέννησης, η οποία χρονολογείται στο 1820. Στην εικόνα παριστάνονται ο Ιωσήφ και η Μαρία, οι οποίοι βρίσκονται σε στάση δέησης απέναντι στον Ιησού.

ii) Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής

Στον νάρθηκα του καθολικού και συγκεκριμένα στη νότια πλευρά του, συναντούμε επάνω σε ταφικό μνημείο, τύπου αρκοσολίου, δύο απεικονίσεις σχετικά με τη Γέννηση του Χριστού. Στο εξωτερικό τύμπανο του αρκοσολίου, στην επάνω πλευρά του, τοιχογραφούνται η σκηνή του Λουτρού στη μία πλευρά και η Γέννηση στην άλλη.

Καθολικό Ι. Μονής Ζωοδόχου Πηγής, τοιχογραφία, η σκηνή του Λουτρού, αρχές 20^{ου} αιώνα

Πρόκειται για λαϊκή τεχνοτροπία και η χρονολόγηση που φέρουν οι αγιογραφίες τοποθετείται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τη σχετική επιγραφή. Στη σκηνή του Λουτρού εικονογραφείται όλη η εξιστόρηση από τα απόκρυφα Ευαγγέλια. Εντυπωσιάζει η μορφή της μαίας Σαλώμης που φέρει το νερό προς τον Ιησού. Στη Γέννηση συναντάμε έντονα χρώματα και ιδιαίτερη τεχνοτροπία. Η Παναγία και ο Ιωσήφ

βρίσκονται σε στάση δέησης προς το θείο Βρέφος. Ωστόσο όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα υμνούν και δοξολογούν το Βρέφος με πολύ έντονο τρόπο.

Καθολικό Ι. Μονής Ζωοδόχου Πηγής, τοιχογραφία, η Γέννηση, αρχές 20^{ου} αιώνα

iii) Ιερά Μονή Τα Άγια των Αγίων

Στο τρισυπόστατο καθολικό της Μονής συναντάμε μόνο μία απεικόνιση της Γέννησης, σε ξύλινη φορητή εικόνα, η οποία υπάρχει στην πρόθεση του ναού του Αγίου Γεωργίου. Στην απεικόνιση αυτή, ο Χριστός βρίσκεται σπαργανωμένος επάνω σε βωμό, ο οποίος συμβολίζει τη θυσιαστική του προσφορά για τους πιστούς.

Καθολικό Ι. Μονής τα Άγια των Αγίων, φορητή εικόνα, η Γέννηση, μέσα 19^{ου} αιώνα

Εκατέρωθεν η Παναγία και ο Ιωσήφ βρίσκονται σε στάση προσκύνησης ενώ στο κέντρο δεσπόζει η μορφή του αγγέλου σε στάση δεήσεως. Ο τύπος του αγγέλου, στο κέντρο, είναι πολύ παλιός, ωστόσο η εικόνα χρονολογείται, σύμφωνα με σχετική επιγραφή, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Στις υπόλοιπες σκηνές της απεικόνισης υπάρχουν οι Μάγοι και Βοσκοί, καθώς και οι άγγελοι, οι οποίοι δοξολογούν τον Χριστό και φέρουν επιγραφή: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία».

iv) Ιερά Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου

Στο καθολικό της Μονής υπάρχει μία φορητή εικόνα με την απεικόνιση της Γέννησης, για την οποία δεν κατέστη δυνατή η μελέτη, λόγω ειδικών συνθηκών προφύλαξης του μοναστηριού από τη νόσο Covid.

Θερμές ευχαριστίες στην Ιερά Μονή Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου για την άδεια της φωτογράφισης.